

УДК 159.9:37.02:159.925:159.98:811.111:159.9–057.8:378.147
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-4-21>

Оксана ТУРЧИН,
orcid.org/0000-0003-1849-3897
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) oksana.turchyn@pnu.edu.ua

ПСИХОДИДАКТИЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПРЕСИВНОЇ ПСИХОТЕХНІКИ ЯК ЗАСОБУ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПСИХОЛОГІЯ» У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті обґрунтовано психодидактичну ефективність використання експресивної психотехніки як засобу оптимізації процесу навчання англійської мови студентів спеціальності «Психологія» у вищих навчальних закладах, який трактується як сукупність проксемічних, пара- та екстралінгвістичних засобів, кінестетичних (мімічних та познотонічних) реакцій невербального педагогічного спілкування, за допомогою яких здійснюється фасилітація професійної діяльності та спільне навчання; підкреслено ефективність експресивної модифікації інтерактивної технології вивчення англійської мови студентами даної спеціальності, яка містить як засоби особистісної комунікативної експресії викладача, так і психодидактичні засоби (спільна проблемно-пошукова організація діяльності, наочні та практичні методи навчання); доведено високу мотивацію, активне включення в навчальний процес, краще засвоєння і запам'ятовування навчального матеріалу з англійської мови студентами спеціальності «Психологія» у вищих навчальних закладах завдяки використанню засобів експресивної психотехніки.

У статті подано результати емпіричного дослідження, проведеного зі студентами спеціальності «Психологія» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та вчителями загальноосвітньої школи і викладачами університету на основі змішаного квазіекспериментального плану та плану *ex-post-facto* та для організації якого було обрано, модифіковано або сконструйовано такі методики: авторська анкета з вивчення факторів ефективності навчання іноземної мови; методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів В. Бойко; методика визначення емоційної спрямованості особистості Б. Додонова; методика «Невербальні характеристики спілкування» В. Лабунської; тест на об'єктивність Р. Немова; постекспериментальне інтерв'ю. Автор доходить висновку, що у своїй роботі викладач повинен використовувати не лише професійне володіння предметом, а й вводити в методику викладання англійської мови використання експресивної психотехніки, що допомагає створити безпечну психологічну атмосферу.

Ключові слова: експресивна психотехніка, навчання англійської мови, оптимізація процесу навчання, комунікативна компетентність, невербальні засоби спілкування.

Oksana TURCHYN,
orcid.org/0000-0003-1849-3897
Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) oksana.turchyn@pnu.edu.ua

PSYCHODIDACTIC EFFICIENCY OF THE USE OF EXPRESSIVE PSYCHOTECHNICS AS A MEANS OF OPTIMIZATION OF THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH BY STUDENTS OF SPECIALITY “PSYCHOLOGY” AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article grounds the psychodidactic efficiency of the use of expressive psychotechnics as a means of the optimization of the process of learning the English language by students of speciality «Psychology» at higher educational establishments which is defined as a set of proxemic, para- and extralinguistic means, kinesthetic (facial and postural) reactions of nonverbal pedagogical communication with the help of which facilitation of professional activity and joint training is fulfilled; the effectiveness of expressive modification of interactive technology of learning the English language by students of the given speciality including both the means of teacher's personal communicative expression and psychodidactic means (joint problem and search activity organization, visual and practical methods of training) is emphasized; high motivation, active inclusion in the educational process, better mastering and memorization of educational material of the English language by students of speciality «Psychology» at higher educational establishments thanks to the use of expressive psychotechnics are proved.

The article presents the results of the empirical study conducted with students of speciality «Psychology» of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University and secondary school and university teachers on the basis of a mixed quasiexperimental plan and an ex-post-facto plan and for the organization of which the following methods were selected, modified or constructed: the author's questionnaire on the study of the efficiency factors of learning a foreign language; methods for «obstacles» diagnostics in establishing emotional contacts by V. Boiko; methods for determining personality's emotional orientation by B. Dodonov; method of «Nonverbal characteristics of communication» by V. Labunska; test of objectivity by R. Nemov; postexperiment interview. The author summarizes that teacher has to use not only knowledge of a professional subject, but also to introduce expressive psychotechnics into the methodology of teaching of the English language, which helps to create a safe psychological atmosphere.

Key words: expressive psychotechnics, learning the English language, optimization of the process of learning, communicative competence, nonverbal means of communication.

Постановка проблеми. Сучасний зовнішньо-політичний вектор України спрямований на інтенсифікацію соціально-економічних, політичних та культурних зв'язків з багатьма країнами світу, що призводить до зростання ролі англійської мови як міжнародного засобу спілкування та робить її невід'ємною частиною сучасного життя. Тому на даний момент виникла гостра потреба у висококваліфікованих багатопрофільних фахівцях зі знанням англійської мови, які були би здатні гідно представляти свої знання та вміння на міжнародному рівні. Однак сучасна освіта в Україні стикнулася з рядом проблем, найважливішою з яких є низький рівень іншомовної комунікативної компетентності студентів, а, отже, на даному етапі організації навчального процесу актуальним є пошук нових методів викладання англійської мови у вищих навчальних закладах.

Саме пошуку нових методів викладання іноземної мови присвятили свої роботи низка вчених: І. Мейдингер, Г. Оллендорф (граматико-перекладний), Д. Гамільтон, Ж. Жакото, А. Шаванн (текстуально-перекладний метод), М. Вендт, Б. Еггерт, О. Есперсен, П. Пассі, Г. Суїт, Ш. Швейцер (прямі методи), Пальмер; Г. Лозанов (сугестивний), Р. Ладло, Ч. Фріз (аудіо-лінгвальний) П. Губерин, Ж. Гугенейм, Р. Мішеа, П. Риван, А. Соважо (аудіо-візуальний) та ін. Проте невербальна експресія в якості психодидактичного засобу навчання іноземної мови тривалий час всерйоз не розглядалася і лише в окремих випадках можна говорити про використання в навчальному процесі кінестетичних, паралінгвістичних та екстралінгвістичних прийомів у викладанні іноземних мов. Йдеться насамперед про метод повної фізичної реакції Дж. Ашера, «груповий метод» Ч. Каррена та «мовчазний метод» Г. Гаттегно. Останнім часом зростає також і популярність драматико-педагогічної організації навчання іноземних мов (Турчин, 2017: 15).

Аналіз досліджень. Численні спроби використання соціально-психологічних, психолінгвістичних, психосемантичних, крос-культурних та інших досліджень у психолого-педагогічних здій-

снюються як за кордоном, так і в Україні. Часткові проблеми психології навчання іноземних мов в Україні вивчали А. Андрієнко, Л. Биркун, Е. Бібікова, Т. Гусева, О. Касаткіна, І. Ковальчук, Н. Копилова, О. Лавриненко, О. Лозова, Т. Остафійчук, Г. Тагаурова, В. Теніщева, Х. Хворост та низка інших дослідників.

Проблема підвищення рівня іншомовної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах досліджувалася низкою вчених в контексті формування іншомовної комунікативної компетентності (А. Андрієнко, Г. Архіпова, Н. Бібік, О. Бодальов, В. Борщовецька, В. Бухбіндер, Н. Гез, Ю. Ємельянов, Г. Китайгородська, С. Козак, В. Коростильов, Н. Кузьміна, О. Лозова, О. Локшина, С. Макаренко, О. Овчарук, О. Павленко, Л. Парашенко, Ю. Паскевська, Є. Пассов, Л. Петровська, Н. Л. Подшивайлова, О. Пометун, Н. Пруднікова, Т. Симоненко, О. Тарнопольський, С. Шатилов, Ю. Федоренко, Н. Чепелева, В. Черевко, Н. Чернова та ін.).

Мета статті – обґрунтування психодидактичної ефективності використання експресивної психотехніки як засобу оптимізації процесу навчання англійської мови студентів спеціальності «Психологія» у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Упродовж останніх десятиліть предметом підвищеної уваги стала проблема комунікативної експресії за допомогою мови. Варто зазначити, що саме завдяки експресивній складовій мовленнєві ситуації набувають свого повноцінного значення, тобто комунікативна експресія виражається не лише за допомогою мови, а й невербальних засобів спілкування: жестикуляційні, пантомімічні, мімічні засоби, а також через увагу до своєї зовнішності (Варій, 2007: 452). Отже, значну увагу слід приділяти саме невербальній складовій комунікативного процесу.

Останнім часом відбулися значні зміни в галузі освіти завдяки введенню в освітній процес активних форм, методів і засобів навчання англійської мови, зокрема з урахуванням психодидактичного потенціалу невербального спілкування. В даний

час велика увага приділяється способам фасилітації невербальним компонентом (жести, міміка, погляд тощо) процесу навчання англійської мови. Тому очевидним є той факт, що задля підвищення ефективності навчання викладач повинен враховувати психологічні умови застосування саме невербальних засобів спілкування, вміле та доцільне використання яких робить його мову експресивнішою та емоційнішою, а також підвищує інтерес студентів до вивчення англійської мови та мотивує їх до навчання та співпраці (Турчин, 2017; Турчин, 2013).

Отже, процес взаємодії викладача зі студентами повинен полягати у передачі інформації як вербально, так і за допомогою різноманітних засобів невербального спілкування: паралінгвістичних (мелодійно-інтонаційні та темпо-ритмічні особливості мовлення); екстралінгвістичних (сміх, зітхання, плач); кінестетичних (жести, міміка, пантоміміка); проксемічних (просторові пересування під час занять) (Porter, 1969).

Експресивний (невербальний) компонент спілкування відіграє надзвичайно важливу роль у процесі взаємодії викладача зі студентами, адже відомо, що різні засоби невербального спілкування (дистанція, жести, міміка, погляд, поза) в деяких випадках можуть виявитися дієвішими за слова (Турчин, 2017: 56).

Тому можна дійти висновку, що окрім професійного володіння предметом, викладачеві у своїй роботі необхідно ще й використовувати певні психологічні техніки задля забезпечення належного рівня знань англійської мови студентами. Однією з таких технік є експресивна психотехніка, яку можна розглядати в даному контексті як засіб навчання і визначити як невербальні мімічні та позно-тонічні реакції, особливості звукової модуляції голосу та візуальної презентації матеріалу викладачем, способи роботи з ним в процесі взаємодії з іншими учасниками навчального процесу, які розглядаються як форми ціннісно-смыслові репрезентації людини – окремої індивідуальності, а також носія знаково-символічних культурних кодів ментальності інших народів (у випадку вивчення іноземної мови) (Турчин, 2017: 8).

Задля вивчення психодидактичного потенціалу експресивної психотехніки як засобу оптимізації процесу навчання англійської мови у вищих навчальних закладах було організовано та проведено емпіричне дослідження, яке мало ознаки змішаного квазіекспериментального плану та плану ex-post-facto і було організовано в три етапи: 1) моніторинг невербальної експресії шкільних вчителів (викладачів вищого навчального закладу)

іноземної мови; 2) психолого-педагогічний експеримент у послідовності: констатувальний зріз – навчання за авторською психодидактичною програмою (вплив) – контрольний зріз; 3) зіставлення результатів експериментальної та контрольної груп, рефлексія постекспериментальних ефектів та корекція програми навчання студентів спеціальності «Психологія» засобами експресивної психотехніки. В даному дослідженні взяло участь 115 студентів спеціальності «Психологія» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (12 студентів-психологів експериментальної групи, 10 студентів контрольної групи, 50 студентів першого курсу, 43 студенти другого курсу), 87 вчителів загальноосвітньої школи та викладачів університету (79 і 8 відповідно); загалом – 202 особи.

З метою діагностики експресивно-комунікативних показників педагогічного спілкування в процесі вивчення англійської мови було відібрано, модифіковано чи сконструйовано такі методики: авторська анкета, що була спрямована на встановлення ефективності мотиваційно-особистісних (ціннісно-орієнтаційних) та психодидактичних чинників навчання англійської мови; методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів В. Бойка; методика визначення ієрархічної побудови емоційної спрямованості особистості Б. Додонова; методика «Невербальні характеристики спілкування» В. Лабунської; тест на об'єктивність Р. Немова; постекспериментальне інтерв'ю.

Експериментальна програма використання експресивної психотехніки в ролі психодидактичного засобу оптимізації навчання англійської мови студентів спеціальності «Психологія» була проведена з метою підсилення пізнавальної активності студентів привабливим емоційним контекстом спільної навчальної діяльності і являла собою збагачення інтерактивної технології невербальними комунікативними знаками, в тому числі і з репертуару «мови тіла», а також наочно-дійовими вправами, іграми-драматизаціями та ін.

Експресивна ампліфікація інтерактивної технології навчання англійської мови студентів спеціальності «Психологія» здійснювалася через методичні прийоми, які в даному випадку поєднували досягнення суто дидактичних цілей з предмету англійської мови із завданнями професійної підготовки студентів: «Модерація», «Фасилітація», «Групування», «Емоційне підзарядження», кейс-метод тощо (Турчин, 2017: 12).

Ефект від реалізації експериментальної програми полягав у переважанні альтруїстичної

емоційної спрямованості викладача експериментальної групи за критерієм Манна-Уїтні ($\bar{x}=7,3$ порівняно з $\bar{x}=4,1$ викладача контрольної групи; $p=0,021$), що в свою чергу призвело до низки інших професійно-особистісних трансформацій – зростання пізнавального інтересу (гностичні емоції), насолоди від процесу опанування англійською мовою (гедоністичні емоції) та ін. Також застосування експериментальної програми призвело до суттєвого зростання дидактично релевантних невербальних показників у викладанні англійської мови ($\varphi^*_{\text{емп.}}=1,65 > \varphi^*_{\text{крит.}}=1,64$ на рівні $p \leq 0,05$) (Турчин, 2017: 13).

На констатувальному етапі експерименту з метою визначення якості залишкових знань з обома групами студентів було проведено тестування, яке показало підвищення академічної успішності студентів експериментальної групи порівняно зі студентами контрольної групи, що демонструє найбільш переконливий ефект від реалізації експериментальної програми.

Анкетування щодо чинників ефективного навчання англійської мови дозволило експлікувати статистично значущі тенденції щодо усвідомлення ролі знання англійської мови та високої оцінки використання прийомів експресивної психотехніки на організаційно-методичному та індивідуальному рівнях її застосування у експериментальній групі (Турчин, 2017: 14).

В експериментальній групі порівняно з початковим рівнем та контрольною групою констатовано деяке зниження показників суб'єктивних труднощів у спілкуванні.

У постекспериментальному інтерв'ю учасники експериментальної групи надали високу оцінку результатів свого навчання в процесі вивчення англійської мови з акцентом на невербальну експресію, включену в інтерактивні методи викла-

дання, а також мали змогу внести свої пропозиції щодо подальшого їх використання в навчальному процесі.

Загалом можна стверджувати, що авторська методика діагностики психодідактичних (в тому числі й експресивно-комунікативного характеру) та мотиваційно-особистісних чинників навчання англійської мови студентів спеціальності «Психологія» дала можливість найоперативніше зафіксувати розвивально-корекційний ефект від застосування експериментальної освітньої програми. Отже, це дозволяє говорити про її інструментальну придатність для моніторингу ставлення респондентів, котрі вивчають англійську мову, до методики її викладання у вищих навчальних закладах (Турчин, 2017: 15).

Висновки. Беручи до уваги все вищезазначене, можна дійти висновку, що у своїй роботі викладач повинен використовувати не лише професійне володіння предметом, а й вводити в методику викладання англійської мови використання експресивної психотехніки, оскільки, за допомогою дотримання певних умов її використання можна створити безпечну психологічну атмосферу, що заохочує творче самовираження особистості в різних видах діяльності (Карпенко, 2009: 328), досягається тісний контакт зі студентами, що є необхідною умовою комунікації та обміну інформацією, закріплення певних знань, умінь та навичок, активізації свідомості та заохочення до вивчення англійської мови; вміло поєднувати вербальні та невербальні (експресивні) засоби комунікації, що здатне зробити заняття зрозумілим та цікавим, надати йому довершеності, а також мотивувати студентів до співпраці, сприяючи активному їх включенню у навчальний процес, а також кращому засвоєнню та запам'ятовуванню навчального матеріалу (Турчин, 2013).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М. Й. Загальна психологія : підруч. [2-ге вид., випр. і доповн.]. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
2. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
3. Турчин О. В. Експресивна психотехніка як засіб оптимізації навчання іноземної мови майбутніх психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2017. 20 с.
4. Турчин О. В. Експресивна психотехніка як засіб оптимізації навчання іноземної мови майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2017. 259 с.
5. Турчин О. В. Експресивна психотехніка як засіб підвищення мотивації до вивчення іноземної мови. *Психологія особистості*. Івано-Франківськ, 2013. № 1 (4). С. 180–187.
6. Porter G. W. Non-verbal Communication. *Training&Development Journal*. 1969. № 23 (6). P. 3–8.

REFERENCES

1. Varii M. Y. Zahalna psyholohiia: pidruchnyk [General psychology: textbook]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2007. 968 p. [in Ukrainian].

2. Karpenko Z. S. Aksiolohichna psycholohiia osobystosti [Personality'saxiological psychology]. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2009. 512 p. [in Ukrainian].

3. Turchyn O. V. Ekspresyvna psychotekhnika yak zasib optymizatsii navchannia inozemnoii movy maibytних psycholohiv [Expressive psychotechnics as a means of optimization of learning a foreign language by future psychologists] (avtoref. kand. psychol. nauk). Ivano-Frankivsk : SHEI «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», 2017. 20 p. [in Ukrainian].

4. Turchyn O. V. Ekspresyvna psychotekhnika yak zasib optymizatsii navchannia inozemnoii movy maibytних psycholohiv [Expressive psychotechnics as a means of optimization of learning a foreign language by future psychologists] (PhD Thesis). Ivano-Frankivsk : SHEI«Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», 2017. 259 p. [in Ukrainian].

5. Turchyn O. V. Ekspresyvna psychotekhnika yak zasib pidvyshchennia motyvatsii do vyvchennia inozemnoii movy [Expressive psychotechnics as a means of elevation of motivation to learn a foreign language]. *Psycholohiia osobystosti. Ivano-Frankivsk*. 2013. Vol. 1 (4). P. 180–187. [in Ukrainian].

6. Porter G. W. Non-verbal Communication. *Training & Development Journal*. 1969. № 23 (6). P. 3–8.